

DİN & FELSEFE

A R A Ş T I R M A L A R I

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Haziran | June 2020

Cilt | Volume: 3 - Sayı | Number: 5

THOMAS BAUER, *MÜPHEMLİK KÜLTÜRÜ VE İSLÂM:* *FARKLI BİR İSLÂM TARİHİ OKUMASI*, ÇEV. TANIL BORA, İLETİŞİM YAYINLARI, 2019

Muammer İSKENDEROĞLU, Prof. Dr.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Recep Tayyip Erdoğan University Faculty of Divinity

iskenderoglumuammer@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1857-9826>

Makale Türü | Type of Article: Kitabiyat | Book Review

Başvuru Tarihi | Date Received: 10.06.2020

Kabul Tarihi | Date Accepted: 19.06.2020

Atıf | Cite As

İSKENDEROĞLU, M. "Thomas Bauer, Müphemlik Kültürü ve İslâm: Farklı Bir İslâm Tarihi Okuması, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2019". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 3 (2020): 122-126

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu *Din ve Felsefe Araştırmaları* dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

**THOMAS BAUER, MÜPHEMLİK KÜLTÜRÜ VE İSLÂM: FARKLI
BİR İSLÂM TARİHİ OKUMASI, ÇEV. TANIL BORA, İLETİŞİM
YAYINLARI, 2019**

Muammer İSKENDEROĞLU

On beş asırlık tarihi boyunca İslâm, kendi bilginleri tarafından nasıl anlaşılmış ve anlatılmıştır? İslâm toplumu bu anlatılanı nasıl karşılamıştır? Hazm edip bir ufka dönüştürebilmiş midir? Bütün bu olup bitenler İslâm'ın dışındaki dünyada ne oranda ve nasıl yankı bulmuştur? İçinde bulunduğu dünyayı belli bir mesafeden gözlemlemeyi başaramayanlar için dış dünyadan gözlem yapanların izlenimleri faydalı olabilir. Bu bağlamda Thomas Bauer, İslâm geleneğinde birçok konunun tarihsel süreç içinde nasıl ele alındığının dışardan nasıl görüldüğüne ayna tutuyor. Yazar tarih boyunca İslâm geleneği içindeki çeşitliliğe dikkat çekerek modern dönemde bu çeşitliliğin nasıl görmezden gelindiğini örneklerle gösteriyor.

Bauer'in eseri giriş bölümünü takiben "Kültürel Müphemlik", "Tanrı Çeşitlemeli Konuşur mu?", "Tanrı Çokanlamlı Konuşur mu?", "Rahmet Olarak Görüş Farklılıkları", "İslâm'ın İslâmileştirilmesi", "Sözün Ciddiyeti ve Söz Oyunu", "Zevkin Müphemliği", "Dünyaya Sakin Bakış" ve "Kesinliği Ararken" başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşuyor. Bu bölümlerde işlenen bütün konulara burada değinme imkânım yok. Bu nedenle kitabın genel fikrini yansıtan belli örneklerle yetineceğim.

Bauer'in giriş bölümüne başladığı Max Born'dan alıntı, sadece İslâm toplumu için değil, bütün toplumlar için geçerli bir soruna dikkat çekmesi açısından burada alıntılanmaya değer: "Mutlak doğruluk, mutlak kesinlik, nihai hakikat vb. fikirlerin, hiçbir bilime sokulmaması gereken kuruntular olduğuna inanıyorum. (...) Düşüncedeki esneme, günümüz biliminin bize getirdiği en büyük nimet gibi görünüyor bana. Değil mi ki, tek bir hakikatin varlığına ve onun sahibi olduğuna inanmak, dünyadaki bütün kötülüklerin en derindeki köküdür." (s. 11). Yazar sonraki bölümlerde İslâm kültüründeki çok anlamlılık ve çoğulculuğun modern dönemlerde yerini tek anlamlılığa ve tek hakikatçiliğe ve neticede de hoşgörüsüzlüğe doğru nasıl bir değişim geçirdiğini örneklerle göstermeye çalışıyor.

Bauer'e göre müphemlik çok anlamlılık üretilen veya çok anlamlılıkla karşı karşıya kalınan her duruma teşmil edilebilir ve bu bağlamda kültürel müphemlikten de bahsedilebilir. Yazar "Kültürel Müphemlik" adlı ikinci bölümde değişik alanlarda müphemlik kavramını tasvir ettikten sonra İslâm'da kültürel müphemlik görünümlerinin belirgin olduğu bazı sahalara dikkat çekiyor. Ona göre, klasik İslâm geleneği söylemlerin çoğulluğunu kabul eder; farklı yorumları kabul eder; metinlerin, eylemlerin ve yerlerin müphemliğini kabul eder; müphemlik üzerine tefekkürü kabul eder. Fakat 20. yüzyılda "yeniden İslâmlaştırma" bağlamında bu durum değişmiştir.

Yazara göre “Bütün ideolojiler gibi İslâmcılık da hoşgörüsüz, müphemliğe düşman ve totaliterdir. Onun temsilcileri Kur’an’daki her yerin tam anlamını bilirler, hangi hadislerin geçerli hangilerinin geçersiz olduğundan emindirler, tek doğru olan yegâne yoruma onlar varırlar.” (s. 48). İlgüdüsel, radikal ve tavizsiz bir müphemlik nefreti gerçekte klasik İslâm geleneği ile ne kadar örtüşmektedir?

Metinlerin çok anlamlılığına dikkat çeken Bauer eserinin üçüncü bölümünde Kur’an metninin ve Kur’an okuma tarzlarının (kıraatların) klasik dönemdeki müphemliğini ve modern dönemlerde bu müphemliğin nasıl ortadan kaldırılmaya çalışıldığını tasvir ediyor. Bu durum 17. yüzyıldan beri Batılı entelektüellerin müphemliğe karşı sürdürdükleri mücadelenin İslâm dünyasındaki yansıması olarak değerlendirilebilir. Yazar konuyu her biri belli bir konumu temsil eden yazarlara atıfla tasvir ediyor. İlk olarak klasik dönem Kıraat bilgini İbn Cezerî’nin (ö. 1429) *Kitâbu’-neşr fil-kırâ’ati’l-‘aşr* adlı eserini inceleyen Bauer, onun Kur’an metninin öncelikle sözsöz geleneğe dayandığını vurguladığını; onun Kur’an metninin değişik malzemeler üzerine yazıldığına dair rivayetler üzerinde durmadığını, bunun yerine sahabenin Kur’an’ı ezberlemesine vurgu yaptığını belirtiyor. İkinci olarak Modern dönemde Vehâbî yazar İbn Useymin’in *el-Usûl fi’t-Tefsîr* adlı eserini inceleyen Bauer, onun eserinin bir bölümünü Kur’an’ın derlenmesi ve yazıya geçirilmesine ayırdığına dikkat çekiyor. Bauer’e göre İbn Useymin’de sözlü gelenek artık bir rol oynamaz; o Halife Osman’ın telif çalışmasını da sanki faklı metinlerden tek bir metin çıkarma işlemi gibi sunar ve buna bağılı olarak değişik okuma tarzlarının mevcudiyetini gözden saklar. Dışardan bakan bir gözle Bauer “Aynı malzemeden ne kadar farklı hikâyeler kurgulanabiliyor?” (s. 67) deyip bu iki metin arasındaki zıtlığı, onların neyi dışarıda bıraktıklarına bakarak detaylıca gözler önüne seriyor.

Kur’an’ın farklı kıraatlara sahip olması yazının kusurluluğundan mı kaynaklanmaktadır? Bauer’e göre birçok modern yazar böyle düşünse de, Batı dillerinde birçok eser çok daha gelişmiş yazı sistemleriyle aktarılmış olmalarına rağmen, Kur’an’dan çok daha fazla çeşitlemelere imkân sunar. Buna karşılık İslâm öncesi Arap şiiri uzun süre sözlü aktarılmasına rağmen yine de hayli güvenilir bir şekilde yazılı kültüre geçirilen bir edebiyatın örneğidir (s. 72).

Kur’an’ın değişik okunuşlarının süreç içerisinde otorite kabul edilmesi sürecini detaylıca tasvir eden Bauer’e göre modern dönemde Kur’an’ın değişik tarzda okunduğu anlayışına hücumlar başladı. Bu farklı kıraat anlayışlarını ilk eleştirenlerden birisi de liberal sekülarist Taha Hüseyin’dir. Sözlü geleneği değersiz bulan Taha Hüseyin İslâm öncesi Arap şiirinin sonraki dönemlerde üretilmiş sahte bir şey olduğunu iddia ederken aslında, Vehhâbî İbn Useymin ile aynı modern zihniyeti paylaştığını gösteriyordu. Bauer’e göre İbn Useymin ile benzer bir yaklaşımı da siyasal İslâmcılığın önemli düşünürü Mevdudî tefsirinin girişinde gösteriyor. Bauer, onun Kur’an metni ve kıraati ile ilgili bir alıntısını verdikten sonra “Ancak kıra’at diye bir disiplinin varlığını şimdiye kadar hiç işitmemiş birisi böyle şeyler yazabilir...” der (s. 97). Bauer, bu üç şahsın ideolojik olarak farklı konumlarının onların kıraat

konusuna yaklaşımlarının benzer olmasına bir engel oluşturmadığını; bunun nedeninin de Batılı modernite olduğunu vurguluyor.

Tanrı çokanlamlı konuşur mu? Bauer'e göre İslâm'ın klasik bilginleri Kur'an metninin bol çeşitlemeli olmasını Tanrı'nın istemiş olduğundan emindiler; hatta onlar bunu Tanrı'nın rahmetinin özel bir işareti olarak görüyorlardı. Kur'an ancak anlam çoğulluğu sayesinde geleceğe açık olabilirdi ve bu yorum genişliği peygamberliğin bütün zamanlar için ikamesi mahiyetindedir. Yazar'a göre "Kur'an'ın her sözünün bütün zamanlar için geçerli tek bir anlamının olduğunda ısrar etmek, İslâm'ın *modernleşmesinin* bir sonucudur." (s. 115). Yazar, Suyutî ve Maverdî'den çok anlamlılığa dair örnekler veriyor ve ardından zamanlarının epistemolojik kabullerini paylaştıklarını düşündüğü bu düşünörlere göre "her tefsir kesinlikle değil ancak muhtemelen doğru olma iddiasında bulunabilir ve bir tefsirin muhtemel doğruluğu başka bir tefsirin doğru olma ihtimalini ortadan kaldırmaz." der (s. 119). Modern dönemde ise bu anlayış değişmiştir: Artık en iyisi tek bir yoruma sahip olmak gibi görünüyor ve İbn Useymin gibiler tek bir yorumu tanıyorlar.

Kur'an metninin yoruma açıklığı, bu bağlamda Kur'an'ın başka dile tam olarak çevrilememesi tartışmalarından Bauer'in çıkardığı sonuç dikkate değerdir: "Demek, metnin yoruma açıklığı ancak özgün metinde korunmuştur. İslâm dünyasında hiçbir rejimin, Kur'an'ın "yetkili" bir çevirisini yukarıdan aşağıya dayatmayı başaramamış olması, manidardır – oysa dini böylelikle devlet hizmetine almak muhakkak çok cazip görünürdü. Dinin bu şekilde politikaya tabi kılınmasını önlemiş olmak, İslâm dünyası orta sınıfının küçümsenemeyecek bir başarısıdır." (s. 136).

Bauer eserinin beşinci bölümünde Klasik İslâm'da özellikle fıkhi bağlamda görüş farklılıklarının rahmet olarak görülürken bu anlayışın modern dönemde nasıl değiştiğini örneklerle tasvir ediyor. Bu süreçle ilgili değerlendirmesinde yazar "İslâm hukukunun kodifikasyonu, onun özüne tamamen aykırıdır. *Mecelle*'nin İslâm hukuku bakımından nasıl bir yozlaşmayı temsil ettiğini, bununla İslâm dünyasında ilk defa Yahudilerin ve Hıristiyanların da İslâmî medeni hukuk hükümlerine tabi kılınmış olmasına bakarak görebiliriz." der (s. 174).

İslâm'ın İslâmîleştirilmesi bölümünde Bauer, İslâm ile ilgili en tahripkâr önyargılardan biri olarak İslâm'da dinsel ile seküler alan ayrımı olmadığı yargısını görür. Ona göre İslâm kültüründe her dönemde dinî ve dünyevî mevzular birbirinden ayrılabilirdi. Bu durumun modern dönemlerde değişmesi sonucu, her konuyla ilgili İslâmî bir şeyler bulunmaya, bunun neticesinde din kendi içinde farklılaşmaya başlamıştır. İslâm kültürünün baştan aşağı dinî bir kültür olarak görülmesi neticesinde de bu bakış açısına uyum sağlamayan yönler bertaraf edilmeye başlanmıştır. Bu da İslâm dünyasının yalnızca seküler alanına bakışı çarpıtmaz, dinî alanının görünüşünü de tahrip eder.

Bauer, bir sonraki bölümde dinî ve seküler olanın yan yanalığının İslâm kültürünün çıkış noktası olduğunu temellendiriyor. Bir tarafta dinî olan ayet ve hadisler, diğer tarafta eski Arap şiiri ve bunların her ikisi de eşit derecede önemlidir.

Buraya kadarki tasvirlerde Bauer aslında sekizinci bölümün başında ifade ettiği şu iddiayı temellendirmeye çalışır görünüyor: “İslâm dünyasının geleneksel söylemleri, ehlileştirilmiş ancak alt edilememiş müphemlikleriyle, Batı’nın evrensellik iddiasındaki müphemliğe hoşgörüsüz söylemlerinin meydan okumasıyla karşı karşıyadır. İslâm dünyasında Batı’nın meydan okumasına tepkiyle esasen iki söylem ortaya çıkar; bir İslâmcı, bir de “Batılı-liberal” söylem. İlk bakışta birbirine karşı görünür bunlar, ancak aslında bir ve aynı temele dayanırlar. Müşterek zeminleri, Batı’nın şeylere verdiği düzendir.” (s. 257). Bu bölümde de yazar bu iddiasını klasik dönem Batı ve İslâm dünyasının cinselliğe yaklaşımı ile modern dönemde İslâm dünyasının Batı’nın söylem hegemonyasıyla nasıl değiştiğini tasvir ederek destekliyor.

Dinî ve seküler ayrımına bir sonraki bölümde din ve siyaset ilişkisi üzerinden devam eden Bauer, uzun tasvirlerin ardından yukarıdaki iddiasını destekler görüşünü şöyle özetliyor: “Demek ki İslâm dünyası, “Machiavelli’nin bile ilahî düzen telâkkisini beşerî özyönetim lehine etkili bir şekilde tadil edişindeki gibi bir Rönesans”tan hiç de mahrum kalmış değildi; hele İslâm dünyasında “politik egemenlik biçimlerinin meşruiyeti bakımından, tanrı-merkezli dünya imgesinin yerini insan-merkezli bir imge almadığını veya yeterince almadığını” iddia etmek, tamamen yanlıştır.” (s. 323). İslâm tarihi boyunca farklı siyasî söylemler sakin bir şekilde yan yana var olabilirken, modern dönemle birlikte bu durum tersine dönmüştür.

Çok anlamlılığı hoş görmek bir hata mı? Bauer’e göre Batı’nın yolu çok anlamlılığı bertaraf etmek, hâlbuki klasik İslâm’ın yolu çok anlamlılığı ehlileştirmektir. İslâm’ın dünyası bir kesinlikler dünyası değil, muhtemellikler dünyasıydı. Modern dönemde bütün bunlar Avrupa’nın modern dönüşümünün İslâm dünyasına yansması sonucunda değişti.

Sonuç olarak Bauer’in eserinde sunmaya çalıştığı resimleri çok dikkatli inceleyip üzerinde düşünmek lazım. Aynı malzemelere içerden bakan kişilerin göremediği veya görmek istemediği birçok şeyi yazarın gözler önüne sermesi açısından bu eser değerli bir çalışma olarak görülebilir.